

Explaining the Systematic Model of Transparency Based on the Holy Quran: A Data-Based Theorizing Approach

Mohammad Amin Pahlavan Sharif ¹ | Ahmad Torabi ² | Seyyed Yousef Kamalian Mehrizi ³

Research Paper

Received:
13 January 2021

Accepted:
18 April 2022

P.P: 165-200

ISSN: 2251-6980
E-ISSN: 2645-5234

Abstract

Transparency is one of the new issues that is highly emphasized in modern governments, and in this regard, in the Islamic Republic, one of the important tasks that must be done is to extract and understand the dimensions and limits of transparency and its application in Islamic government from the perspective of Islamic sources. The present study seeks to establish the concept and function of transparency in the field of governance by examining the Holy Qur'an as the most important religious source, using the method of data theory, and in particular the approach of Strauss and Corbin. By studying the Holy Quran completely, first about 250 open codes and the initial concept were identified and in the next step in the form of axial coding and selective coding based on the systematic model in the categories of contextual conditions, causal conditions, interfering conditions, strategies and central categories. Then, by modifying and modifying 176 open codes and basic concepts, 57 selected codes and 5 axial codes were identified. Finally, it was found that truth-seeking, honesty, reform and justice are central concepts related to transparency, and the consequences of transparency are not limited to material consequences, but trust, guidance, growth and truth-seeking are important consequences of transparency from the perspective of the Holy Quran and part of the model.

Keywords: Holy Quran, Transparency, Grounded Theory, Thematic Research Method, Islamic Management.

DOR: 20.1001.1.22516980.1401.30.1.4.3

1. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Management, Faculty of Management and Planning, Imam Hossein University (peace be upon him), Tehran, Iran. A.sharif@ut.ac.ir

2. Ph.D. in Business Management Behavior and Resources of Allameh Tabatabaei University, Tehran, Iran.

3. Master's degree, Department of Islamic Studies and Business Management, Imam Sadiq University (peace be upon him), Tehran, Iran.

ارائه الگوی نظام‌مند شفافیت بر اساس آیات قرآن کریم؛ رویکرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد

محمد امین پهلوان شریف^۱ | احمد ترابی^۲ | سید یوسف کاملیان مهریزی^۳

چکیده

شفافیت یکی از موضوعات جدیدی است که در دولت‌های مدرن، بسیار روی آن تأکید می‌شود و در همین راستا در جمهوری اسلامی، یکی از کارهای مهمی که بایستی انجام گیرد، استخراج و فهم ابعاد و حدود شفافیت و کاربرد آن در حکومت اسلامی از منظر منابع اسلامی است. پژوهش حاضر درصدد است که با بررسی قرآن کریم به‌عنوان مهم‌ترین منبع دینی، مفهوم‌شناسی و کارکرد شفافیت در عرصه حاکمیت را با بهره‌گیری از روش نظریه داده‌بنیاد و به‌طور خاص، رویکرد استراوس و کوربین استخراج کند. با مطالعه قرآن کریم به‌طور کامل ابتدا حدود ۲۵۰ کد باز و مفهوم اولیه شناسایی شد و در گام بعدی، در قالب کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی براساس الگوی نظام‌مند در مقوله‌های شرایط زمینه‌ای، علی، مداخله‌گر، راهبردها و مقوله محوری طبقه‌بندی شدند و در ادامه، با جرح و تعدیل ۱۷۶ کد باز و مفاهیم اولیه، ۵۷ کد انتخابی و ۵ کد محوری شناسایی شد. درنهایت مشخص شد که حقیقت‌طلبی، صداقت، اصلاح و عدالت‌طلبی، از مفاهیم محوری مرتبط با شفافیت هستند و هم‌چنین پیامدهای شفافیت، منحصر به پیامدهای مادی نیستند بلکه اعتماد، هدایت، رشد و حقیقت‌ورزی از پیامدهای مهم شفافیت از منظر قرآن کریم و بخشی از الگوی شفافیت هستند.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم؛ شفافیت؛ نظریه داده‌بنیاد؛ روش تحقیق موضوعی؛ مدیریت اسلامی.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۳۹۹/۱۰/۲۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۱/۲/۲۴

صص: ۲۰۰-۱۶۵

شاپا چاپی: ۶۹۸۰-۲۲۵۱

الکترونیکی: ۵۲۳۴-۲۶۴۵

DOR: 20.1001.1.22516980.1401.30.1.4.3

۱. نویسنده مسئول: استادیار، گروه مدیریت، دانشکده مدیریت و برنامه ریزی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

A.sharif@ut.ac.ir

۲. دکتری مدیریت بازرگانی، گروه رفتار و منابع، دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران.

۳. کارشناسی ارشد، گروه معارف اسلامی و مدیریت بازرگانی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

مقدمه

شفافیت یک اصطلاح سیاسی است که در طول زمان، ماهیت حقوقی نیز داشته است (برگ^۱، ۲۰۰۰: ۸). لایه‌های مختلفی شفافیت را تشکیل می‌دهند. مهم‌ترین عناصر نشان‌دهنده شفافیت در سازمان‌های عمومی، دانش، بصیرت و دسترسی عمومی به اطلاعات موجود می‌باشند (توومی^۲، ۱۹۹۶: ۸۳۸). شفافیت در حوزه اداره و حکومت‌داری، ابزاری برای پاسخ‌گویی‌داشتن مدیریت دولتی است و از طریق انتشار اطلاعات و نشان‌دادن اقدامات، سبب کاهش فساد و تعارض منافع در حوزه خدمات عمومی می‌شود. به همین دلیل است که گفتمان شفافیت باید به صورت مستمر از رسانه‌ها در خصوص رویدادهای مختلف مورد تأکید قرار گیرد (ضمیری و نصیری حامد، ۱۳۸۹: ۱۸۷).

مقالات و پژوهش‌های زیادی در ارتباط با مفهوم شفافیت، تعاریف، کارکردها و ابزارهای دست‌یابی و رسیدن به آن در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است و وقتی کلیدواژه شفافیت به صورت فارسی و لاتین در پایگاه‌های علمی جست‌وجو می‌شود، پژوهشگر با انبوهی از اطلاعات، مقالات، کتب، پایان‌نامه و ... روبه‌رو می‌شود؛ اما اینکه این مفهوم در ادبیات دینی چه جایگاهی دارد، آیا می‌توان شبکه مفهومی آن را بسط داد و به راه‌کارهای تازه‌ای در این حوزه دست پیدا کرد و آیا محدودیت‌ها و اقتضائاتی برای شفافیت در حکومت اسلامی وجود دارد، سؤالاتی هستند که کمتر در ادبیات علمی به آن پرداخته شده است. بنابراین یکی از اقدامات مهم پژوهشی در عرصه شفافیت، واکاوی و تحلیل این مفهوم در ادبیات دینی است. در میان ادبیات دینی نیز از معتبرترین و مهم‌ترین منبع دینی یعنی قرآن کریم نیز بایستی استفاده جامع کرد.

در راه پرداختن به مسائل و موضوعات مختلف نمی‌توان به راحتی از کنار قرآن کریم عبور کرد؛ زیرا اولین و مهم‌ترین منبع برای استنباط احکام الهی و عرضه سؤالات و مسائل در عرصه‌های مختلف قرآن کریم است. بارها و بارها اهمیت و ارزش قرآن کریم در راستای تولید علوم اسلامی توسط اندیشمندان مختلف و به خصوص مقام معظم رهبری^{دام‌تله} مورد توجه و تکرار قرار گرفته

1. berge
2. twomey

است. ایشان منبع اصلی برای پایه‌ریزی اصول اساسی علوم اسلامی را قرآن کریم معرفی می‌کنند «ضروری است تا از طریق روش‌های مختلف به نکات قرآنی توجه شود و مبانی علوم انسانی را در قرآن کاوش کرد. این کار بسیار مهم و اساسی است»^۱.

وقتی این مسئله نهادینه شد که دین برنامه زندگی دنیاست و در تمامی شئون زندگی وارد می‌شود، نگاه کاربردی به شئون مختلف دینی و تئوری‌پردازی و نظام‌سازی مسائل آن نیز بالتبع اهمیت زیادی پیدا خواهد کرد، تا جایی که مقام معظم رهبری در سال‌های اخیر علی‌رغم تأکید بر استفاده از تجربیات جوامع بشری در علوم تجربی، بیان می‌کنند که باید برای علوم انسانی متعارف که مبتنی بر معارف الهی و قرآنی نیستند نیز فکری کرد و در ادامه، از علمی استفاده کرد که براساس مبانی فکری و فلسفی اسلامی بنا شده‌اند و مدام و به‌صورت مکرر روی این مهم تأکید می‌کنند. به‌طور خلاصه هدف اصلی تحقیق حاضر، بررسی و تجزیه تحلیل موضوع شفافیت در ادبیات متعارف و بازخوانی این مفهوم در ادبیات و زبان قرآن کریم است تا بتواند براساس گزاره‌های اساسی و هادی قرآن کریم، به مفهوم‌شناسی، کارکردها، اقتضائات و الزامات اسلامی در رابطه با موضوع شفافیت دست پیدا کند و در نتیجه بتواند با استفاده از گزاره‌های هدایتی قرآن کریم در مسیر بازطراحی و بازشناسی این مفهوم گامی بردارد.

پژوهش حاضر، پژوهشی کیفی و اکتشافی است که فاقد فرضیه پژوهشی می‌باشد. در این پژوهش پاسخ‌گویی به سؤالات اصلی پژوهش هم‌چون شفافیت از منظر قرآن کریم چیست، شاخص‌ها، ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط با مفهوم شفافیت از منظر قرآن کریم کدام است و الگوی شفافیت از منظر قرآن کریم چگونه است در دستور کار پژوهش حاضر قرار دارد.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در این بخش توضیحاتی مختصری در خصوص مفهوم‌شناسی شفافیت، نسبت شفافیت و آزادی اطلاعات، انواع شفافیت و... ارائه می‌شود.

۱. بیانات مقام معظم رهبری، ۸۸/۷/۲۷

مفهوم‌شناسی شفافیت

معادل مورد قبول برای واژه Transparency شفافیت در نظر گرفته شده است و در مورد ریشه لغوی آن اختلاف نظر وجود دارد. برخی اعتقاد دارند این واژه از Trans به معنای حرکت و جنبش و واژه parent به معنای قابل مشاهده ایجاد شده است (الیور^۱، ۲۰۰۴: ۳). عده‌ای دیگر بر آن هستند که از دو ریشه لاتین Trans به معنای از میان و واژه parere به مفهوم نمایان شده اشتقاق پیدا کرده است (کارل^۲ و هینز^۳، ۲۰۰۴: ۶۴). به طور مصطلح شفافیت در خصوص آشکاری و دسترسی به اطلاعات، داده‌ها و رویه‌ها به منظور بررسی و نظارت به کار می‌رود (اسچاور^۴، ۲۰۱۱: ۱۳۴۳). تعاریف متنوعی از مفهوم شفافیت در حوزه حکومت و جامعه مطرح شده است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- وضوح و اثربخشی فعالیت‌ها با تأثیر بر سیاست عمومی (فورینی^۵، ۲۰۰۲).
- جریان قابل اتکا، به موقع و در دسترس در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی (آرمسترانگ^۶، ۲۰۰۵).
- انتشار اطلاعات به صورت قاعده‌مند و دقیق (مندل^۷ و یونسکو^۸، ۲۰۰۸).
- پژوهشی در سال ۲۰۰۹ به منظور ارائه شفافیت، سه استعاره را برای این مفهوم در نظر می‌گیرد:
  - ارزش همگانی ارائه شده توسط جامعه برای مقابله با فساد؛
  - مترادف تصمیم‌گیری باز^۹ توسط دولت‌ها و سازمان‌های غیرانتفاعی و
  - ابزاری مرکب از نظارت خوب^{۱۰} بر برنامه‌ها، سیاست‌ها، سازمان‌ها و کشورها^{۱۱} (رلی^{۱۲} و

1. Oliver
2. Karl
3. Heinz
4. Schauer
5. Florini
6. Armstrong
7. Mendel
8. Unesco
9. open decision-making
10. good governance
11. nations
12. Relly

سابقه‌اروال^۱، ۲۰۰۹).

آنچه به عنوان نخ تسییح، این تعاریف را به هم متصل می‌کند این نکته است که اطلاعات باید عیان و شفاف باشند. به اعتقاد ویش وانات و کافمن (۱۹۹۹)، دست کم سه روش وجود دارد که می‌توان به شفافیت مطلوب رسید. آن‌ها عبارتند از:

الف) بهبود رویه‌های قانونی در ارتباط با انتشار بیشتر و ارتقای سیستم‌های حسابداری به منظور افزایش قابلیت اتکای اطلاعات؛

ب) ایجاد روندهای حفاظتی جهت کاهش مخاطرات اخلاقی از طریق افشای بیشتر و

ج) در نظر گرفتن نهادهای سیاستگذار به منظور توجه به مسائل غیر قابل اجتناب حوزه اطلاعاتی مالی (ویشواناس و کافمن، ۱۹۹۹).

در جمع‌بندی می‌توان بیان کرد که شفافیت به معنای انطباق تصمیمات نهادها و مؤسسات عمومی و دولتی با قوانین و مقررات و سهولت دسترسی همه مردم به اطلاعات و اسناد این تصمیمات است (زندیه و سالارسروری، ۱۳۹۲: ۱۲۱).

شفافیت و آزادی اطلاعات

مفهوم شفافیت با مفهوم آزادی اطلاعات، به معنای حق دسترسی آزاد به اطلاعات در اختیار تشکیلات حکومتی است؛ تا جایی که برخی این دو را معادل یکدیگر می‌دانند (اسچرام^۲، ۲۰۱۲). براساس این تعریف، شفافیت به معنای حق دسترسی شهروندان در دسترسی به اطلاعات و فرآیندهای اتخاذ تصمیمات مسئولان حکومتی است (فارس بن علوش، به نقل از ساریخانی و اکرمی سراب، ۱۳۹۲).

در تعریف جامع‌تری می‌توان گفت که شفافیت آزادی اطلاعات است؛ زیرا برخی محققان این حوزه معتقدند که در مقایسه با آزادی اطلاعات، شفافیت مفاهیم گسترده‌ای دارد. به‌طور کلی

---

1. Sabharwal
2. Schram

دسترسی سریع به اطلاعات، جزء دقیق‌تری در تشکیل شفافیت به حساب می‌آید (ساریخانی و اکرمی سراب، ۱۳۹۲).

انواع شفافیت

پدرام و رحمانی‌زاده (۱۳۸۱) سه قسم شفاف‌سازی را بیان کرده‌اند:

۱. شفاف‌سازی اطلاعات: به معنای آگاهی و دسترسی مردم به بازیگران و تصمیمات حکومتی؛
۲. شفاف‌سازی مشارکتی: مشارکت مردم به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در تصمیم‌های سیاسی و
۳. شفاف‌سازی پاسخ‌گویی: پاسخ‌گویی هر نهاد تصمیم‌گیرنده تأثیرگذار بر منافع مردم در برابر نظام قضایی در مورد عملکرد خود.

از نگاهی دیگر شفافیت به سه دسته تقسیم کلی می‌شود:

۱. مبتنی بر ذی‌نفعان اطلاعات

برخی محققان بر این باورند که شفافیت به معنای افزایش و بهبود جریان به‌موقع اطلاعات هم‌چون اطلاعات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی است که همه ذی‌نفعان به آن دسترسی دارند. در مقابل عدم وجود شفافیت در اطلاعات، به معنی عدم دسترسی به اطلاعات صحیح یا نادرست تعریف شده است (ویشواناس و کافمن، ۱۹۹۹).

۲. مبتنی بر مسئولیت پاسخ‌گویی

محقق دیگری شفافیت را تحت عنوان افشای اطلاعات توسط شرکت‌ها جهت ارزیابی عملکرد تعریف می‌کند که برای پاسخ‌گویی ضروری به نظر می‌رسد؛ چراکه این محقق معتقد است که شفافیت ابزاری مهم جهت تسهیل در فرآیند ارزیابی است. وی با تأکید بر دسترسی سریع به اطلاعات و با در نظر گرفتن حریم هر دو طرف تهیه‌کننده و استفاده‌کننده، امکان ارزیابی عملکرد سریع را ارائه نموده است که در این تعریف دیدگاه پاسخ‌گویی سریع، توجه بیشتری را به خود جلب می‌کند. درحقیقت شفافیت ارتباط تنگاتنگی با پاسخ‌گویی سریع دارد و دلیل آن، تقاضا

برای شفافیت بوده که شرکت‌ها را برای سیاست‌ها و عملکرد خود مسئول می‌داند (فلورینی، ۱۹۹۸).

۳. مبتنی بر ابعاد قانون

بعد مبتنی بر قانون در زمینه فعالیت‌ها و مسئولیت‌های قانونی شرکت است، چرا که شرکت‌ها معمولاً برای اجرای دو رویکرد قبل توسط دولت و مراجع قانونی مجبور به اجرای یک‌سری الزامات قانونی در شفاف‌سازی اطلاعات می‌باشند (والکر، ۱۹۹۵).

تفاوت شفافیت و صداقت

امام صادق (علیه السلام) در توصیف صداقت و راستی می‌فرماید: «راستی نوری است که در عالم معنا می‌درخشد، مانند آفتابی که روشنایی می‌گیرد از او هر چیزی که در تحت نفوذ نور ظاهری او است و نقصان و ضعفی در این نور دادن به آفتاب وارد نمی‌شود». کسی که حقیقتاً متصف به صدق است، به مقتضای حقیقت صدقی که در نفس او وجود دارد، کذب و تقلب را در افراد کاذب ندیده، نظاهر آنان را در اعمال حمل به صحت و صدق نموده و اظهارات آنان را تصدیق می‌کند. آری این همان نور صدق و حقیقت روحانیت است که غیر این معنا از او انتظاری نیست و به جز آن کس که خلاف فطرت پاک و نورانیت و صفای باطن او باشد چیزی از او دیده نمی‌شود؛ چنان که حضرت آدم (علیه السلام)، ابلیس را در اظهار دروغی او چون قسم خورد، تصدیق نمود و اظهار و سخن او را باور کرد؛ زیرا در نفس آدم اثری از دروغ و تقلب وجود نداشت. واژه صداقت نه تنها صداقت در گفتار، بلکه به معنای وسیع آن منظور است که شامل صدق در نیت، ساختار و رفتار را نیز دربرمی‌گیرد. امانت‌داری، وفای به عهد، انصاف و هر آنچه در گفتار یا در عمل به اطمینان و اعتماد طرفین مبادله منتهی شود، درون صداقت بازار قرار دارد. به طور کلی منظور از شفافیت، جریان به موقع اطلاعات است. نبود شفافیت به معنای ممانعت عمدی از دسترسی به اطلاعات، ارائه نادرست اطلاعات یا ناتوانی بازار در کسب اطمینان از کفایت و کیفیت اطلاعات می‌باشد. راهبردهای ارائه شده برای رفع نقصان اطلاعات بازار رقابت کامل، یارای ممانعت از پنهان‌کاری را ندارد.

اقتصاد سرمایه‌داری ذاتاً از این نقصان رنج می‌برد. در بازار اسلامی بیشتر با واژه صداقت روبه‌رو هستیم. واژه صداقت، نه تنها صداقت در گفتار، بلکه به هفت معنای وسیع آن منظور است که صدق در نیت، ساختار و رفتار را نیز دربرمی‌گیرد، درحالی که مبنای شفافیت، نفع شخصی مادی بوده و تنها خصیصه بازار رقابت کامل است. صداقت، خصیصه‌ای اخلاقی است که در ارتباط فرد با خود، با خدای خود، با افراد دیگر جامعه و با محیط تجلی پیدا می‌کند. مبنای صداقت، رابطه عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان با خدای متعال و منافع ابدی افراد و در نتیجه، منافع جامعه است. هر بازاری در هر مرحله‌ای از صداقت باشد، امکان دست‌یابی به مرحله بالاتر برای او وجود دارد و مرحله بالاتر، کمال بیشتری دارد. صداقت به بازار کالای همگن که در آن تولیدکننده و تقاضاکننده بسیار وجود دارند منحصر نیست، بلکه در همه بازارها - اعم از اینکه کالا همگن باشد یا نباشد، عرضه‌کنندگان و تقاضاکنندگان بسیار و در حد قیمت‌پذیر باشند یا نتوانند قیمت را متأثر سازند - حضور دارد (داوودی و همکاران، ۱۳۹۹).

تفاوت شفافیت اسلامی و غربی

به نظر محقق، تفاوت اصلی ادبیات اسلامی و غربی در پرداختن به شفافیت رویکرد و نوع نگاهی است که به این مقوله وجود دارد. به این صورت که در ادبیات غربی شفافیت ابزاری است به منظور تسهیل‌گری و بهبود فضای حکومت‌داری، درحالی که در ادبیات قرآنی همین موضوع مورد تأکید و کاربرد است تا جایی که حضرت علی (علیه السلام) نیز بر مسئولین خود ناظران پنهانی می‌گمارند تا بدانند هر کدام چگونه کار می‌کنند و امور حکومت به چه شکلی پیش می‌رود، نقاط مثبت و منفی کار دولت در چیست و چطور می‌توان آن‌ها را حل نمود. ایشان به مقام مسئول خود می‌فرمایند: «رفتار کارگزاران را بررسی کن و جاسوسانی راست‌گو و وفای‌پیشه بر آنان بگمار که مراقبت و بازرسی پنهانی تو از کار آنان، سبب امانت‌داری و مهربانی آن‌ها با رعیت خواهد بود» (نامه ۵۳). حتی اغلب عزل و نصب‌هایی که آن حضرت انجام می‌داده‌اند، براساس گزارش‌های دقیق و مورداطمینانی بوده است که دریافت می‌کرده‌اند (صفری، ۱۳۹۴: ۴۷۴).

اما همان‌گونه که در الگوی نظام‌مند پژوهش حاضر اشاره خواهد شد، این تفاوت اصلی وجود دارد که شفافیت در ادبیات قرآن کریم نتایجی دارد که یکی از اصلی‌ترین آن‌ها رشد، هدایت و تکامل جامعه است. وقتی نگاه به امر شفافیت از یک ابزار صرفاً در دست دولتمردان و مدیران خارج شد و نگاهی مبتنی بر هدایت بر آن بار شد، در نتیجه همه آحاد جامعه را دربر خواهد گرفت و برای تک تک افراد، معنی، مفهوم و مصداق مناظر را می‌توان تصور کرد. میزان تعقل، تفکر و حق‌طلبی افراد در این بستر افزایش یافته و در نهایت رشد جمیع افراد جامعه تحقق خواهد یافت.

پیشینه پژوهش

با توجه به پیشینه موضوع شفافیت، مطالعات خارجی زیادی در این زمینه در دسترس است؛ اما با توجه به نوپابودن این موضوع در ایران، مجموعه فعالیت‌ها، گفت‌وگوها و تألیفات صورت گرفته در این زمینه مربوط به دهه اخیر می‌باشد. ابتدا در این بخش پژوهش‌هایی که به‌طور عام به شفافیت پرداخته‌اند، معرفی خواهند شد.

شفافیت در حوزه حکمرانی

در پژوهش ضمیری و نصیری در سال ۱۳۸۹ با عنوان «حکمرانی مطلوب و نقش شفافیت در تحقق آن» بیان می‌شود که یکی از عوامل مهم جهت رسیدن به حکمرانی خوب، شفافیت اطلاعات است؛ به‌طوری که سایر نویسندگان بیان می‌کنند یکی از نقش‌های مهم شفافیت، کمک به رشد و ارتقای پاسخ‌گویی است. در این پژوهش جزئیات نحوه اثرگذاری شفافیت در حکمرانی مطلوب و میزان نقش آن در بالابردن سطح حقوق بشر بررسی شده و با جست‌وجو در توصیه‌ها و پیشنهادات نهادهای بین‌المللی فعال در زمینه شفافیت نظیر سازمان بین‌المللی شفافیت، صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی و هم‌چنین بررسی استانداردهای جهانی، تلاش می‌شود تا نقش شفافیت از ابعاد مختلف آن اعم از اهمیت، مفاهیم، لوازم، مکانیسم‌ها و ارتباط آن با امور دیگر به‌عنوان یکی از ابزارهای نیل به حکمرانی مطلوب، آشکار شود.

در پژوهش یزدانی زنونر در سال ۱۳۸۸ با عنوان «بررسی نقش شفافیت در تحقق حکمرانی مطلوب»، به نقش شفافیت در رسیدن به حکمرانی مطلوب به مثابه بستری خوب برای ایجاد حقوق بشر و هم‌چنین ابزارهای ایجاد شفافیت پرداخته شده است.

شفافیت در حوزه مالی و حسابداری

پژوهش‌هایی در حوزه شفافیت اطلاعات حسابداری شرکت‌ها و سازمان‌ها (رک: حساس یگانه و نادای قمی، ۱۳۸۵، تحقیقات خارجی مثل هال^۱ و لیمن^۲، ۱۹۹۸؛ مورفی^۳، ۱۹۹۰؛ برل^۴ و مینز^۵، ۱۹۳۲) انجام شده است. اطلاعات مالی و حسابداری از سه طریق بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی تأثیر می‌گذارند:

۱. ایجاد شرایط مطلوب جهت شناسایی فرصت‌های سرمایه‌گذاری؛

۲. تأثیر مثبت اطلاعات حسابداری مالی بر عملکرد اقتصادی بنگاه‌ها و

۳. کاهش ریسک انتخاب غلط و نقدشوندگی (لوین^۶، ۱۹۹۸).

افشای کامل و عادلانه اطلاعات و شفافیت مالی، یکی از عوامل بسیار مؤثر در افزایش کارکرد مطلوب بازار سرمایه هستند. در پژوهش انواری رستمی و همکاران بیان شده است که تحقیقات بسیاری در جهان به بررسی شاخص‌های شفافیت برای اندازه‌گیری میزان شفافیت اطلاعات صورت گرفته است. در این مطالعه به بررسی و واکاوی دقیق این شاخص‌ها و مقایسه تطبیقی آن‌ها با مؤلفه‌های آن می‌پردازد که در نهایت این ابعاد را مورد ارزیابی گسترده در کشورهای مختلف قرار داده است (انواری رستمی، ۱۳۹۳).

1. Hall
2. Leibman
3. Murphy
4. Berle
5. Means
6. Levine

شفافیت در حقوق عمومی و قراردادها

در پژوهش حسن ناعمه با عنوان «شفافیت در انعقاد قراردادهای اداری ایران»، مفهوم شفافیت در مبارزه با فساد در انجام معاملات دولتی بررسی شده است. در ادامه بیان می‌کند که در کشور از یک سو تشتت قوانین وجود داشته و از سوی دیگر، عدم شفافیت و کهنه‌بودن قوانین وجود دارد. در پژوهش زندیه و سالارسروی، به واکاوی عوامل محدودکننده شفافیت انسانی پرداخته شده که از رفتار مقامات دولتی نشأت می‌گیرند. پژوهشگران در این پژوهش به این نتیجه می‌رسند که شفافیت یک ابزار بسیار مهم است و اطلاعات نهادهای عمومی بایستی براساس استانداردهای مبتنی بر شفافیت ارائه شوند؛ اما دولت‌ها به دلایل مختلف از این حق ممانعت می‌کنند.

مقاله حاضر، ضمن بررسی سیر پیدایش اطلاعات به بررسی زمینه شفاف‌سازی اسناد و واکاوی عوامل محدودکننده می‌پردازد که اصلی‌ترین عامل، برگرفته از رفتارهای مقامات عمومی در برابر درخواست‌های دریافت اطلاعات از ناحیه شهروندان است.

در کشور نیز توجه به شفافیت در سال‌های اخیر مورد توجه بوده است. در این راستا در سال‌های اخیر سازمانی با عنوان دیده‌بان شفافیت و عدالت و مؤسسه‌ای با عنوان شفافیت برای ایران تأسیس شده است که به‌طور جدی و مستمر، پیگیر اجرا و نهادینه‌سازی این موضوع در کشور هستند. هم‌چنین هیئت دولت، لایحه‌هایی با عنوان «شفافیت و تعارض»، تعارض منافع را در دستور کار قرار داده است و به‌دنبال قانونی کردن آن دو است.

بخش دوم پیشینه پژوهش به پژوهش‌هایی مرتبط می‌شود که از منظر دینی، موضوع شفافیت و مباحث مرتبط با آن را در دستور کار قرار داده‌اند. در اینجا به مجموعه مقالاتی که به‌طور مستقیم و ضمنی، در ارتباط با مفهوم شفافیت می‌باشند و برآمده از ادبیات شفافیت و مفاهیم دینی است، اشاره خواهد شد.

جدول ۱. خلاصه مطالعات انجام‌شده

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده	یافته‌ها	سال انتشار
۱	صداقت در مقایسه با	سیدمحمدکاظم	مقایسه مؤلفه‌های شفافیت بازاری و	۱۳۹۱

ردیف	عنوان مقاله	نویسنده	یافته‌ها	سال انتشار
	شفافیت در بازار اسلامی	رجایی، پرویز داوودی و مصطفی کاظمی	شفافیت در اسلام	
۲	شاخص‌های شفافیت در حکومت اسلامی (با تأکید بر حکومت علوی)	زهرا عامری، سیداحمد حبیب‌نژاد	تبیین شاخص‌های ساختاری و رفتاری شفافیت در بررسی حکومت علوی	۱۳۹۵
۳	اداره سالم به روایت نهج‌البلاغه	علی اصغر پورعزت	تبیین ویژگی‌های اداره سالم به مثابه واکنش به پدیده فساد بوروکراتیک با تأکید بر نهج‌البلاغه	۱۳۹۰
۴	ارائه الگوی حکمرانی خدامدار	طاهر صالحی، شیمای ضرابی‌زاده، غلامرضا بردبار	شناسایی ابعاد، عوامل و معیارهای حکمرانی خدامدار با مرور نظرات اندیشمندان اسلامی	۱۳۹۴
۵	حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته؛ بررسی و شاخص‌های این دو از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)	قادرعلی واثق، سیدعلی حسینی تاش	مقایسه تطبیقی بین شاخص‌های حکمرانی خوب (ادبیات متعارف) و حکمرانی شایسته (از منظر امام علی (علیه‌السلام))	۱۳۹۳
۶	تبیین حکمرانی خوب در نهج‌البلاغه با رویکرد روشی زمینه‌گرا	حمید شاکری، خلیل‌الله سردارنیا	تحلیل و بررسی حکمرانی خوب و شاخص‌های مرتبط با آن با استفاده از روش اجتماع‌گرایی	۱۳۹۳
۷	نسبت‌سنجی بوم‌شناسانه الگوی حکمرانی خوب	علی‌رضا زهیری	بررسی امکان‌سنجی استقرار حکمرانی خوب در ایران به لحاظ مبانی دینی و ظرفیت‌های محیطی	۱۳۹۳
۸	الگوی سازمان متعالی براساس قرآن کریم	احمد عربشاهی	ارائه الگو و مؤلفه‌های ارتباط با خدا، خود و دیگران با استفاده از آیات قرآن کریم جهت خلق سازمان متعالی	۱۳۹۲

سال انتشار	یافته‌ها	نویسنده	عنوان مقاله	ردیف
۱۳۹۵	استخراج عواملی مانند صداقت، اندیشه‌ورزی، صلاحیت متناسب، پیشینه مثبت و ... به‌عنوان عوامل مؤثر بر ایجاد اعتماد در سازمان	نیکو دیالمه، میترا عزتی و ندا کریمیان	شناسایی عوامل اعتمادسازی در سازمان با تأکید بر آموزه‌های اسلامی	۹

با بررسی پیشینه پژوهش مشخص می‌شود که پژوهشی به‌طور خاص با تأکید بر قرآن کریم در حوزه شفافیت انجام نشده است. به عبارت دیگر تحقیقی به‌صورت مستقل و با مفهوم شفافیت در قرآن کریم تاکنون صورت نگرفته است و این تحقیق، اولین تلاش علمی تلفیقی در این زمینه است. مزیت و نوآوری پژوهش حاضر از این جهت است که با رویکرد میان‌رشته‌ای و با بهره‌گیری از روش تحقیق داده‌بنیاد و رویکرد نظام‌مند استراوس و کوربین، درصدد است که به‌صورت علمی و متقن، الگویی از مفهوم شفافیت در قرآن کریم ارائه دهد.

روش پژوهش

در پژوهش حاضر جهت دست‌یابی به الگوی نظام‌مند از شفافیت از منظر قرآن کریم، از روش داده‌بنیاد و رویکرد نظام‌مند استراوس و کوربین استفاده شده است. نظریه‌پردازی داده‌بنیاد (یک فرآیند سیستماتیک)، به‌منظور تولید یک نظریه مورد استفاده قرار می‌گیرد. این نظریه از بعد مفهومی، در یک سطح مفهومی گسترده، یک اقدام یا تعامل موضوعات اصلی و اساسی را تفسیر می‌کند (کرسول^۱، ۲۰۰۵: ۴۲۳).

سه رهیافت از نظریه داده‌بنیاد وجود دارد که ثمره اختلافی است که میان واضعین این استراتژی رخ داد و این رهیافت‌های سه‌گانه عبارتند از:

۱. رهیافت نظام‌مند^۲: در رهیافت نظام‌مند بر استفاده از چند مرحله تعیین‌شده به‌منظور تحلیل

1. Creswell
2. Systematic

- داده‌ها تأکید می‌شود؛ کدگذاری باز، محوری و انتخابی. در ادامه نیز بر ضرورت ایجاد یک پارادایم منطقی و یک تصویر بصری از نظریه تولیدشده تأکید می‌شود.
۲. رهیافت ظاهرشونده^۱: در رهیافت ظاهرشونده بر این موضوع تأکید می‌شود که باید اجازه داده شود تا نظریه، از بستر داده‌ها ایجاد و در مقابل این مسأله که مقوله‌بندی‌ها از پیش تعیین شده‌اند استفاده شود.
۳. رهیافت ساخت‌گرا^۲: در این رهیافت که به عبارتی موضع فلسفی نیز دارد، بر معنای موردنظر مشارکت‌کنندگان در یک مطالعه تأکید می‌شود. به مسائلی هم‌چون نگرش‌ها، ارزش‌ها، باورها، احساسات و پیش‌فرض‌ها نیز توجه می‌شود (کرسول، ۲۰۰۵: ۴۲۹).

اعتباریابی پژوهش

برای اینکه محقق اطمینان حاصل کند که روایی و پایایی در این تحقیق برقرار است، اقدامات زیر را در نظر گرفت:

- اقدام اول: براساس نظریه داده‌بنیاد، اعتبارسنجی مدل تحقیق بخش بسیار مهمی از فرآیند یک تحقیق علمی است؛ به این صورت که در ابتدا از طریق کدگذاری باز، داده‌های به‌دست‌آمده در مرحله اولیه تحقیق مورد آزمون قرار می‌گیرند. یکی دیگر از مراحل، کدگذاری محوری است. در این مرحله مفاهیم داده‌ها در مقابل مقوله‌های تحقیق قرار می‌گیرند و در نهایت، براساس این تناظر، تناسب بین داده‌ها برقرار می‌شود.
- اقدام دوم: در روش دوم از بررسی‌کنندگان خارج از پژوهش مانند افراد مشارکت‌کننده

۱. رهیافت ظاهرشونده (Emergent) با اثر گلیزر به‌نام ظهور در قبال اجبار برای پایه‌های تحلیل نظریه داده‌بنیاد (۲۰۰۰) طرح گردید. گلیزر معتقد بود که رهیافت نظام‌مند بیش از اندازه متکی بر قواعد است و بر چارچوبی مشخص و از پیش تعیین‌شده‌ای برای ساختن مقوله‌ها استوار است و به همین اعتبار از ظهور طبیعی نظریه می‌کاهد. این رهیافت مقوله‌ها را تدوین می‌کند لکن نموداری برای نظریه ترسیم نمی‌کند (بازرگان، ۱۳۸۷: ۱۰۴-۱۰۵).

۲. رهیافت ساخت‌گرا (Constructivist) با اثر چارمز به‌نام نظریه داده‌بنیاد برای روش‌های عینی‌گرا و ذهنی‌گرا (۲۰۰۰) طرح گردید. چارمز معتقد است که پژوهشگر باید بیش از گردآوری واقعیات و توصیف اعمال افراد به دیدگاه‌ها، ارزش‌ها، باورها، مفروضات و جهان‌بینی‌های ایشان تأکید نماید (بازرگان، ۱۳۸۷: ۱۰۵).

جهت اعتبارسنجی بهره‌برداری می‌شود. در این پژوهش نیز محققان کار را زیر نظر برخی از اساتید صاحب‌نظر در حوزه شفافیت و قرآن کریم پیگیری می‌کردند. خبرگان در این روش شامل ۴ استاد متخصص حوزه مدیریت دولتی و شفافیت، ۲ استاد متخصص علوم قرآن و حدیث و ۳ دانشجوی دکتری با آثار بین‌رشته‌ای مدیریت و قرآن کریم می‌باشند.

▪ اقدام سوم: این این مرحله محقق سعی بر کدگذاری و بازاندیشی داشته تا از این طریق، به اعتبار یافته‌های تحقیق بیفزاید. در این پژوهش، بارها کدها بازنویسی و تلاش می‌شد کدهای دقیق‌تر و صحیح‌تری انتخاب شود.

پایایی به‌عنوان یک عامل جهت بررسی تشابه نتایج اندازه‌گیری در دوره‌های زمانی گوناگونی است. یکی از این روش‌ها، روش ممیزی تحقیق است. ممیزی تحقیق روشی است که می‌توان از آن جهت بهبود پایایی استفاده کرد. در این تحقیق نیز به‌دلیل مطالعه و تفسیر آیات قرآن کریم و بهره‌گیری از نظرات متخصصان و خبرگان این حوزه، لذا پایایی و شفافیت نتایج تحقیق مورد تأیید است.

در پژوهش حاضر به‌منظور دست‌یابی به الگوی نظام‌مند، از رهیافت استراوس و کوربین استفاده شده است. در رویکرد نظام‌مند نظریه داده‌بنیاد، آنچه در کدگذاری محوری رخ می‌دهد، نموداری از روابط میان مقوله‌ها را به‌دست محقق می‌دهد؛ بدین صورت که محقق، کدگذاری باز را به‌عنوان روش اصلی انتخاب و بررسی می‌کند، سپس درنهایت سایر مفاهیم و مقوله‌ها را به ربط داد. ماهیت مقوله‌های فوق به شرح ذیل است:

- مقوله محوری^۱ (صورت ذهنی حاصل از پدیده‌ای که اساس فرایند است)؛
- شرایط علی^۲ (مقوله‌های مربوط به شرایطی است که بر مقوله محوری اثرگذار است)؛
- شرایط زمینه‌ای^۳ (مقتضیات یا عوامل زمینه‌ای که بر تحقق راهبردها اثرگذار است)؛
- شرایط مداخله‌گر^۴ (موانع یا شرایط زمینه‌ای که بر تحقق راهبردها ممانعت ایجاد می‌-

1. Core Category or Phenomenon
 2. Causal Conditions
 3. Context Conditions
 4. Intervening Conditions

کنند)؛

- راهبردها^۱ (کنش‌ها یا برهم‌کنش‌هایی که از پدیده اصلی منتج می‌شوند) و
- پیامدها^۲ (خروجی‌های حاصل از استخدام راهبردها) (کرسول، ۲۰۰۵: ۴۲۴).

در پژوهش حاضر همان‌گونه که بیان شد، آیات قرآن کریم به‌صورت کامل از ابتدا تا انتهای قرآن کریم مورد مطالعه قرار گرفت و آیاتی که از محقق براساس شاخص‌هایی مانند اشاره به ریشه‌های مرتبط با شفافیت، پرداختن به موضوع شفافیت از لحاظ مفهومی و منطقی و سیاق‌های مرتبط با حوزه شفافیت و صداقت استخراج شد و براساس رویکرد نظام‌مند استراوس و کوربین، کدهای باز طبقه‌بندی شدند و کدهای محوری و انتخابی نیز شناسایی گردیدند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این قسمت به‌صورت تفصیلی فرآیند گردآوری داده‌ها و هم‌چنین کدگذاری داده‌ها و دست‌یابی به کدهای باز، محوری و انتخابی و سرانجام مدل نهایی الگو تشریح می‌شود.

جامعه مورد مطالعه و گردآوری داده‌ها

در فرآیند گردآوری داده‌ها، داده‌های موردنیاز، یعنی تمامی آیات قرآن کریم درخصوص موضوع تحقیق [شفافیت] طی مراحل مختلفی گردآوری شده است. به‌عبارت دیگر جامعه مورد مطالعه پژوهش حاضر، تمامی آیات قرآن کریم بود که با مطالعه آن، آیات مرتبط با موضوع شفافیت شناسایی و استخراج شدند.

کدگذاری باز و شکل‌گیری مفاهیم اولیه

مطالعه آیات قرآن کریم مرتبط با شفافیت، شماری از داده‌ها را ارائه داد که مورد مطالعه قرار گرفتند و مطالب مهم، جهت فهم شفافیت استخراج گردیدند. جهت افزایش میزان اعتماد و اطمینان از صحت داده‌ها، داده‌های استخراج‌شده توسط محقق مجدد مورد بازبینی قرار گرفت. در

1. Strategies
2. Consequences

مواردی که نیاز به حذف یا تعدیل داشت، توسط محقق این اقدامات صورت گرفت. با توجه و براساس این موارد، کلمات و مفاهیم مشابهی که در قرآن کریم تکرار شده بود، حذف گردید و داده‌ها در قالب مفاهیم کلی‌تر جمع‌بندی شدند. با تلاوت کل قرآن کریم از ابتدا تا انتها، ۱۵۰ آیه استخراج و از آن‌ها مفهوم‌یابی شد.

کدگذاری محوری و انتخابی

در این مرحله محقق دسته‌بندی و مقایسه عناوین استخراج شده از کدهای باز را انجام داد. پس از انجام کدگذاری باز، محققان خود را با انبوهی از داده‌های خام روبرو دیدند که چندان به هم ربطی ندارند. در مرحله کدگذاری محوری ابتدا با مقایسه و یافتن ارتباط بین مفاهیم محقق سعی نمود زمینه‌های اشتراکی را بیابد، سپس به طبقه‌بندی آن‌ها پرداخت.

لازم به ذکر است طبقه‌بندی مفاهیم در ذیل الگوی نظام‌مند استراوس و کوربین انجام داد که در جدول زیر، نمایی کلی از کدهای باز، محوری و انتخابی به‌منظور دسته‌بندی کدهای باز نشان داده شده است. در مرحله بعد از ۱۷۶ کد استخراج شده ذیل کدهای محوری و انتخابی، موارد مشابه جرح، تعدیل یا حذف شدند و موارد مشابه با یکدیگر ادغام و کدهای انتخابی استخراج شدند. در جدول زیر نمونه‌ای از کدگذاری باز، انتخابی و محوری نمایش داده شده است.

جدول ۲. کدگذاری باز

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	کد	نکات	متن آیه
فعل صحیح	کار درست؛ عامل ایجاد شفافیت* * شفافیت؛ عامل ایجاد اعتماد	Pt002144-1	*از منظر حکومت‌داری، در صورتی که همه ارکان حکومت درست و به‌جا تعیین، به‌کار خود مشغول شده باشند و در مسیر صلاح حفظ حقوق همگان حرکت نمایند، مردم هم نسبت به اقدامات حکومت، اعتماد داشته و از آن‌ها تمکین می‌نمایند	وَإِنَّ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ
جامع‌نگری	تبیین ابعاد گوناگون یک موضوع جامع‌نگری	Pt002173-1	*در وضع قوانین، برای موارد استثنا، باید تبصره‌هایی را در نظر گرفت *در نظر گرفتن شقوق مختلف در قوانین و حدود وضع شده، یکی از مصادیق شفافیت است.	إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالذَّمَّ وَالْحَمَّ الْخَنِزِيرِ وَمَا أَهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ تَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
تبیین دقیق و مناسب	تبیین موضوعات و ارائه مصادیق	Pt002177-1	* برای تحقق شفافیت، بایستی مفاهیم به‌صورت مصداقی و دقیق تعریف و تبیین شود * پس از تعریف مصداقی مفاهیم، نتایج و عواقب انتخاب هر یک از روش‌های ممکن، باید به‌طور کامل برای مخاطبین تشریح شود.	لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآثَانَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	کد	نکات	متن آیه
	* شفافیت؛ شفافیت	Pt014004-1	* برای تبیین یک موضوع باید با زبان قابل فهم توسط مخاطب صحبت نمود	وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ
	* جزئی نگری؛ روشی برای تحقق شفافیت* تبیین دقیق اصول و حدود؛ روشی برای تحقق شفافیت	Pt024058-1	* در انتهای آیه می‌فرماید که ما این‌گونه آیات خود را برای شما تبیین و روشن می‌کنیم و خداوند دانا و حکیم است. * این یک روش است که برای ما قابل بهره‌برداری است. برای شفاف‌نمودن موضوعات، برخی اوقات باید بسیار بدیهی، جزئی و دقیق، به توضیح و تبیین پردازیم.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثَ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَھُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
	* بیان چرایی تصمیم‌ها؛ راهی برای تحقق شفافیت شفافیت منابع و مصارف*	Pt059007-1	* منابع دارایی و ردیف‌های مصرفی آن برای جلوگیری از بروز اختلاف، بایستی به‌طور دقیق و شفاف مشخص شود * یکی از شئون برقراری شفافیت، بیان دلیل و چرایی تصمیم‌هاست. بیان چرایی تصمیم‌ها، ابهام را از میان اذهان مخاطبین برده و از بروز اختلاف و عدم پذیرش یک تصمیم جلوگیری می‌نماید.	مَا آفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	کد	نکات	متن آیه
	تبیین دقیق حدود و احکام؛ روشی برای تحقق شفافیت* * شفافیت؛ موجب اندیشه‌ورزی و تعقل	Pt024061-1	* در این آیه هم خداوند بعد از توصیف دقیق احکام مربوط می‌فرماید که ما این‌گونه آیات خود را تبیین می‌کنیم * پس این روش قابل عبرت‌گیری و تعمیم است. * در انتهای آیه، خداوند دلیل این روش تبیین را ایجاد فضای تعقل و اندیشه‌ورزی عنوان کرده است این موضوع نشان از آن دارد که ایجاد شفافیت و تبیین موضوعات با این روش، موجب ایجاد تعقل و فضای اندیشه‌ورزی در جامعه خواهد شد.	لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ يَمَانِيكُمْ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَجِدْتُمْ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
	تعمین راه از بیراهه	Pt002256-1	* برای تحقق شفافیت، باید مسیر صلاح و رشد از مسیر گمراهی تبیین و مشخص شود.	قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ
ایجاد بستر نقد، بحث و مناظره	ایجاد فضای بحث و مناظره	Pt002258-1	* یکی از روش‌های تحقق شفافیت و ایجاد بسترهای لازم در این خصوص، فراهم‌سازی شرایط مناظره و بحث درخصوص مسائل جاری و فیما بین می‌باشد	أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالسَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	کد	نکات	متن آیه
	پرسش‌گری؛ موجب شفافیت * ایجاد بستر نقد و نظر؛ موجب شفافیت	PI021007-1	<p>* ایجاد روحیه سؤال‌محوری، یکی از روش‌های رفع جهل و نادانی است.</p> <p>* سؤال‌کردن موجب رفع جهل و ابهام و ایجاد شفافیت می‌شود.</p> <p>* سؤال باید از اهل آن پرسیده شود.</p> <p>* ایجاد فضای پرسش و سؤال، یکی از روش‌های ایجاد شفافیت در جامعه می‌باشد.</p>	فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ
شبهه‌زدایی و تردید زدایی	رفع شبهه و تردید	PI002260-1	<p>* یکی از روش‌های ایجاد و تحقق شفافیت، زمینه‌سازی بسترهای لازم جهت مطرح‌نمودن سؤالات و شبهات توسط افراد و ایجاد ظرفیت لازم جهت پذیرش، پاسخ‌گویی درست و منطقی نسبت به آن‌هاست.</p>	وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِكَ تُؤْمِنُ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	کد	نکات	متن آیه
بهره‌گیری از تمثیل	* ایجاد بستر آزمون و خطا؛ روشی برای ایجاد شفافیت* ایجاد شفافیت	Pt002259-1	* در شرایطی که ابهام، شک و شبهه، تردید یا سوالی نسبت به یک موضوع در اذهان افراد یا عموم ایجاد می‌شود، بایستی از طریق تبیین، تفهیم، مثال، ایجاد بسترهای آزمون و خطا به شفاف‌نمودن موضوع اقدام نمود.	أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّىٰ يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةً عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةً عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ كَمْ يَتَسَنَّهٖ وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ إِلَىٰ الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
	*مثال؛ روشی برای ایجاد شفافیت	Pt022073-1	*ذکر مثال، روش قرآنی است برای تبیین دقیق معارف و مبانی برای مخاطب. * روش مثال‌زدن در تبیین و شفاف‌نمودن مفاهیم، روشی درست و مؤثر است که می‌توانیم آنرا از قرآن بیاموزیم.	يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	کد	نکات	متن آیه
	* مثال؛ روشی برای ایجاد شفافیت	PI024059-1	* این آیه هم شبیه به آیه قبل، پس از بیان یک حکم می‌فرماید که ما آیات خود را این‌گونه تبیین می‌کنیم. * هرجایی که در قرآن از کلمه کذلک استفاده می‌شود، به معنای این است که قابلیت عبرت‌گیری و تعمیم برای ما را دارد؛ لذا این روش مثال‌زدن و تبیین، قابلیت تعمیم را دارد.	وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
	* مثال عینی و ملموس؛ روشی برای ایجاد شفافیت	PI002264-1	* برای تعیین حدود و خطوط قرمز، تفهیم و تبیین آن‌ها با زدن مثال‌های عینی و ملموس، یکی از روش‌های راه‌گشاست * در بحث شفافیت، خیلی از قوانین، مسائل و حدود باید به صورت مثال‌های عینی و ملموس ارائه و تبیین شود.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا

کدگذاری محوری	کدگذاری باز	کد	نکات	متن آیه
مکتوب و قانونی کردن	مکتوب کردن شفاف‌بودن کاتب	Pt002282-1	* مکتوب کردن گفتارها، معاملات، توافقات و هر نوع اقدامی، می‌تواند یکی از روش‌های رسیدن به آرمان شفافیت باشد. * از منظر قرآن، توافق مکتوب به توافق شفاهی ارجحیت دارد. در شرایطی که توافق یا هر نوع اقدامی، مکتوب شده باشد، امکان ردیابی یا پیگیری آن‌ها راحت‌تر می‌باشد.	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدِينِ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ
		Pt003003-1	* در راستای تحقق شفافیت، باید قوانین، اصول و خطوط راهنما، تأییدکننده و تکمیل‌کننده همدیگر باشند و تناقضی میان آن‌ها نباشد.	نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ
		Pt005046-1	* در مسیر تحقق شفافیت، قوانین و اصول موضوعه و همه افراد مجری و کارگزار در عملکرد خود باید مؤید یکدیگر باشند	وَقَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَتُورَةٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ
هم‌گرایی اصول و قوانین	* هم‌گرایی اصول و شئون، عامل شفافیت	Pt012111-1	* قوانین و اصول موضوعه باید تأییدکننده و تصدیق‌کننده یکدیگر باشند. * قوانین و اصول باید به‌طور دقیق و شفاف همه‌چیز را روشن و تبیین نموده باشد	مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ

در این مرحله با کنارهم قراردادن مفاهیم مشابه، مقوله‌های مشابه کدهای انتخابی مشخص شدند. بر این اساس می‌توان گفت که در پژوهش حاضر، تعداد ۱۷۶ کد باز، ۵۷ کد انتخابی و ۵ کد محوری شناسایی شدند که براساس الگوی نظام‌مند استراوس و کوربین، اجزای مدل نهایی را شکل دادند.

جدول ۳. کدگذاری محوری

کد انتخابی	کدهای محوری (۵۷)
تربیت	کار درست، جامع‌نگری، تبیین ابعاد گوناگون یک موضوع، تبیین موضوعات و ارائه مصادیق، تعیین راه از بیراهه، ایجاد فضای بحث و مناظره، مثال‌زدن، رفع شبهه و تردید، مثال عینی و ملموس، مکتوب‌کردن، شفاف‌بودن کاتب، هم‌گرایی اصول و قوانین، رفع ابهام، ارائه اطلاعات دقیق و محکم، شفافیت؛ مصادقی برای وفاداری، هزینه بالای عدم شفافیت، ایجاد بستر عبرت‌گیری، روشن‌گری و ترسیم چشم‌انداز؛ مصادق شفافیت، تعیین حدود، شفافیت؛ مقدمه هر اقدام، عاملان امین؛ ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای تحقق شفافیت، همگرایی اصول و شئون؛ عامل تحقق شفافیت، ایجاد بستر آزمون، محرک شفافیت، ایجاد بسترهای کنترل و نظارت؛ محرک شفافیت، علم و آگاهی؛ لازمه شفافیت، علم و آگاهی، لازمه شفافیت، همگرایی قوانین و اصول موضوعه، با زبان مخاطب صحبت‌کردن، رفع ابهام در پیام، پرسش‌گری؛ موجب شفافیت، ایجاد بستر نقد و نظر؛ موجب شفافیت، مثال؛ روشی برای ایجاد شفافیت، جزئی‌نگری، تبیین دقیق اصول و حدود، مثال؛ روشی برای ایجاد شفافیت، تبیین دقیق حدود و احکام، آزمون و ابتلا، روشی برای تحقق شفافیت، تصویرسازی و ترسیم چشم‌انداز؛ لازمه شفافیت، مسابقه و ایجاد چالش، روشی برای تحقق شفافیت، بیان چرایی تصمیم‌ها؛ راهی برای تحقق شفافیت، تصویرسازی، روشی برای تحقق شفافیت
شرایط مداخله‌گر	کنمان حقیقت؛ با وجود آگاهی به موضوع، شفافیت؛ مفهومی دوسویه، کنمان حقیقت، کنمان نعمت؛ صفت متکبر، شفافیت اطلاعات برای افراد اهل، شفافیت، استتیا هم دارد، تشخیص سطح و میزان شفافیت، عاملی حیاتی، شفافیت در تاریخ، عامل هدایت، شفافیت، استتیا هم دارد، حدس و گمان و ابهام؛ مانع ایجاد شفافیت، شفافیت، مستلزم داشتن هنر ایجاد ارتباط سازنده با مخاطب، اصل مصلحت در شفافیت اطلاعات، عالم و حکیم‌بودن، لازمه شفافیت
شرایط زمینه‌ای	لزوم شفاف‌بودن اصول موضوع و قوانین، شفافیت برای همه، تعیین حدود، کنمان حقیقت؛ ممنوع، شهادت به حق‌دادن، تبیین حدود، تعیین حدود، سیستم هوشمند، ترسیم عاقبت عبور

کد انتخابی	کدهای محوری (۵۷)
	<p>از حدود، ایجاد بستر آزمون و خطا، ایجاد بستر انتقاد و پیشنهاد، شفافیت حق عمومی، شفافیت حق مردم، شفافیت برای مردم؛ وظیفه حکومت، ایجاد زمینه‌های نظارتی، ایجاد سیستم محاسبه‌گر، ایجاد بستر ثبت اطلاعات و پردازش‌گری، مستندسازی و دسترسی به اطلاعات، مستندسازی، لازمه تحقق شفافیت سیستم یا بستر؛ افشاگر افراد یا عملکردهای غیرشفاف، طراحی سیستم هوشمند؛ برای ردیابی و افشای تخلفات، شفافیت؛ کاری خدایی، بستر اطلاعاتی قوی، تقدم شفافیت بر تنبیه و توبیخ، ایجاد بستر شفافیت، وظیفه اولیه و ابتدایی حکومت، شفافیت در اصول و قوانین هدایتی، ایجاد فضای شفاف برای اهل فکر و اندیشه، ایجاد فضای پرسش‌گری، بستر ثبت و ضبط دقیق اطلاعات؛ روش تحقق شفافیت، شفافیت و روشن‌گری، روشی الهی، روشن‌گری، روشی الهی، نشانه‌ها، راهنمای حقیقت، روش ارائه مطالب، بستری برای روشن‌گری، الزامی بودن شفافیت کتاب قانون، بستر ثبت و ضبط دقیق اطلاعات؛ ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای تحقق شفافیت، بستر اطلاعاتی دقیق، لازمه تحقق شفافیت، ایجاد بسترهای محرمانگی و شفافیت، بستر تشخیص تناقض قول و فعل؛ روشی برای تحقق شفافیت</p>
<p>رایکرد (کنش‌ها و تعاملات)</p>	<p>فراخوان، مسابقه، ایجاد چالش و اعلام نظر عمومی روشی برای ایجاد شفافیت، آسان‌سازی مفاهیم، مثال و تصویرسازی، ترسیم چشم‌انداز و تصویرسازی، شهادت به حق؛ وظیفه‌ای عام، مجازات عدم شفافیت، بازبودن راه جبران برای تحقق شفافیت، تعیین جریمه برای عدم شفافیت، بیان دلیل و حکمت هر اقدام، ثبت سوابق، کتمان یا عدم شفافیت؛ مصلحتی اقتضایی، تعیین حدود کلی، ترسیم چشم‌انداز، تصویرسازی، رعایت محرمانگی اطلاعات، حفظ آبروی افراد، تبیین هزینه‌های شفاف‌نبودن، گواه‌گرفتن، عدم شفافیت؛ ممنوع، عدم شفافیت؛ همراه با هزینه، مناظره، ایجاد چالش و مسابقه، ممنوعیت کتمان حقیقت یا عدم شفافیت، گرفتن اقرار، گواه‌گرفتن، رسوانمودن افرادی که خلاف وعده عمل کرده‌اند، تقدم شفافیت بر هزینه عدم شفافیت، تعیین حدود و بعد هزینه‌های عدول از آن، گرفتن گواه و شاهد، شفافیت؛ روشی برای قدردانی و جبران زحمات، اقدام علیه عدم شفافیت، برخورد عبرت‌انگیز با عاملان عدم شفافیت، عدم شفافیت، عامل گمراهی، حدس و گمان متوهمانه، عامل گمراهی، تعیین حدود و راه‌ها، مصداق شفافیت، شفافیت، حق مردم، رسوایی، جزای عدم شفافیت، طبقه‌بندی شفافیت، افشاگری اطلاعات محرمانه، مصداق خیانت در امانت، شفافیت، ضرورت هر اقدامی، دلیل محکم، مصداق شفافیت، عالم، مخاطب شفافیت، شفافیت</p>

کد انتخابی	کدهای محوری (۵۷)
	<p>برای اهل دانایی، طبقه‌بندی شفافیت، شفافیت، لازمه هر اقدام، شفافیت، لازمه هر اقدام، شفافیت برای اهل علم و آگاهی، طبقه‌بندی مخاطبین شفافیت، شفافیت؛ لازمه مبلغ و سخن‌گو، طبقه‌بندی مخاطبین شفافیت، طبقه‌بندی اطلاعات، رعایت محرمانگی اطلاعات، طبقه‌بندی شفافیت، رعایت محرمانگی اطلاعات، محاجه؛ روشی برای ایجاد شفافیت، طبقه‌بندی شفافیت، اصل محرمانگی اطلاعات در شفافیت، محرمانگی اطلاعات شخصی افراد، شفافیت، حق مردم، ضرورت طبقه‌بندی اطلاعات، ضرورت رعایت محرمانگی اطلاعات، طبقه‌بندی اطلاعات، اصل محرمانگی اطلاعات، شفافیت، لازمه قضاوت، شفافیت در تفویض اختیار و مسئولیت‌خواهی، شفاف‌بودن شرح وظایف، رعایت محرمانگی اطلاعات، طبقه‌بندی شفافیت، شفافیت، لازمه قضاوت صحیح، اصل رعایت محرمانگی اطلاعات، طبقه‌بندی اطلاعات و شفافیت، ملاک انتخاب اهلیت در دریافت اطلاعات، اصل رعایت محرمانگی اطلاعات، عواقب تجاوز به حدود، شفاف عمل کردن نماینده یا رسول، تقابل با شفافیت، موانع تحقق شفافیت، شفافیت، مقدم بر قضاوت، فاسق در تقابل با شفافیت، شفافیت منابع و مصارف، هماهنگی قول و فعل، مصداق شفافیت، اصل رعایت محرمانگی اطلاعات</p>

خلاصه فراوانی کدهای مستخرج به شرح ذیل می‌باشد:

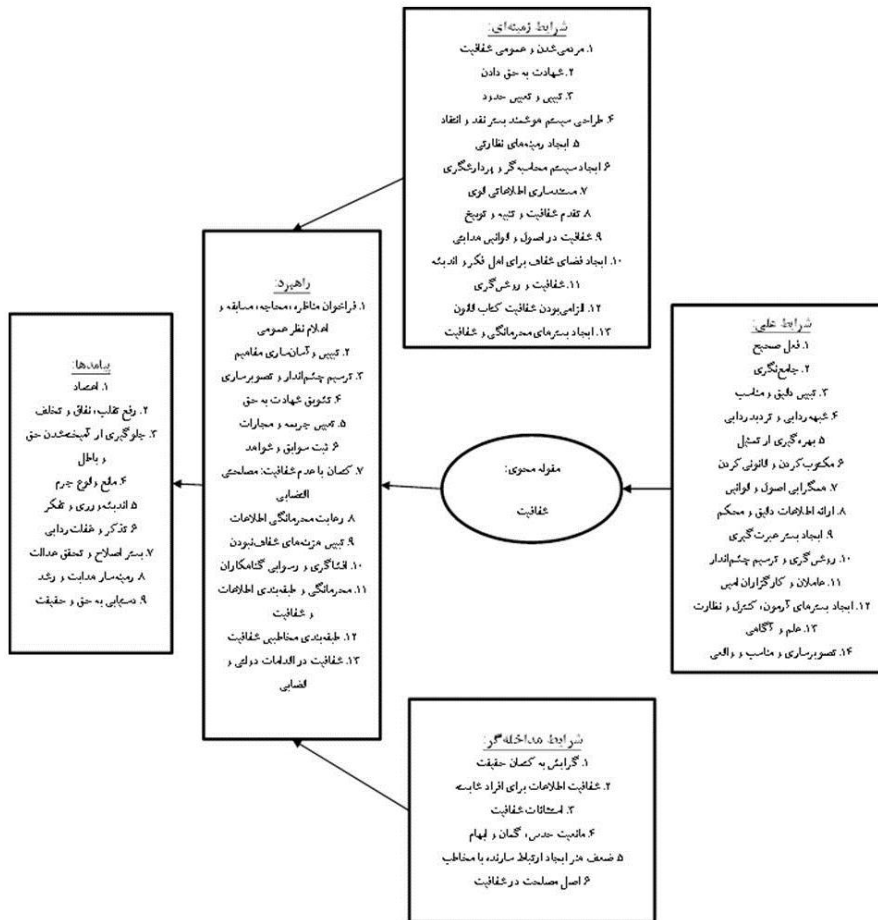
جدول ۴. خلاصه فراوانی کدهای مستخرج

کدهای انتخابی (۵)	فراوانی کدهای محوری (۵۷)	فراوانی کدهای باز (۱۷۶)
شرایط علی	۱۵	۳۷
شرایط زمینه‌ای	۱۴	۳۶
شرایط مداخله‌گر	۶	۱۷
راهبردها	۱۳	۵۷
هدایت و رشد جامعه (پیامد)	۹	۲۹
مجموع	۵۷	۱۷۶

یافته‌های پژوهش

الگوی نظام‌مند شفافیت از منظر قرآن کریم

بر این اساس، مقوله محوری پژوهش حاضر شفافیت بود که در مرکز الگوی نظام‌مند استراوس و کوربین وجود دارد. در شکل زیر الگوی شماتیک الگوی نظام‌مند استراوس و کوربین پژوهش حاضر نشان داده شده است.

شکل ۱. الگوی نظام‌مند شفافیت از منظر قرآن کریم

حق محوری (مقوله محوری)

در جای جای قرآن کریم به مقوله شفافیت پرداخته شده است. به عنوان مثال در آیه شریفه ۴۲ سوره مبارکه بقره «وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» به نوعی مسأله شفافیت را متذکر می‌شود؛ زیرا نپوشاندن حق همان اشاره به شفافیت دارد. در واقع بیان حقایق، به جز در موارد استثنا، در سطح حکمرانی اجرای اصل شفافیت است و هر جا سخن از حق و حقیقت، نمایش یا کتمان آن باشد، مقوله شفافیت نیز حضور دارد.

روشن‌گری (شرایط علی)

در بیان قرآن کریم شفافیت، معلول عللی مانند فعل صحیح، جامع‌نگری، تبیین دقیق و مناسب، تصویرسازی مناسب، ارائه اطلاعات دقیق و محکم و... است؛ اما به نظر محقق، مسئله اصلی که قرآن کریم نیز در جای جای خود به آن می‌پردازد و با استفاده از آن درصدد ایجاد شفافیت می‌باشد، روشن‌گری، ترسیم چشم‌انداز، تبیین دقیق و شبهه‌زدایی است. رفع تردید و شبهه در نزول قرآن کریم «وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ» (بقره، ۲۳)، رفع تردید و شبهه در خلقت دوباره موجودات «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُخَيِّمُ الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوْ لَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَ لَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (بقره، ۲۶۰) و... همه از مصادیق رفع شبهه، ابهام و روشن‌گری در بیان قرآن کریم هستند. به عبارت دیگر، تمامی آیاتی که بیانات پیامبران الهی را در مواجهه و تبیین دین بیان می‌کنند نیز از مصادیق همین مفاهیم و گزاره‌ها هستند.

بستر عمومی نقد و انتقاد (شرایط زمینه‌ای)

شرایط زمینه‌ای عبارت است از بستری که وجود دارد - یا باید به وجود آورد - تا بتوان اقدامات و راهبردهای مناسب را انجام داد تا شفافیت، به‌عنوان مقوله محوری محقق شود. مهم‌ترین زمینه‌هایی که براساس آیات قرآن کریم پیرامون شفافیت به‌دست آمد عبارت‌اند از مردمی‌شدن شفافیت، تبیین و تعیین حدود، ایجاد بستر نقد و انتقاد، ایجاد زمینه‌های نظارتی و غیره که به نظر، ایجاد بستر نقد و انتقاد از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ای در ایجاد و بسترسازی لازم برای ایجاد شفافیت است. همان‌گونه که پیامبران الهی در جای جای قرآن کریم مورد نقد، انتقاد و سؤال قرار می‌گیرند (سوره مبارکه شعراء) و ...، در جامعه‌ای که این بستر آماده باشد تحقق شفافیت بسیار تسهیل خواهد شد.

مصلحت‌اندیشی و کتمان سر (شرایط مداخله‌گر)

در مسیر تحقق شفافیت برخی از موانع وجود دارند که از آن به‌عنوان شرایط واسطه‌ای نام‌برده می‌شود. به‌عبارت‌دیگر شرایط واسطه‌ای، موانعی هستند که در سر راه راهبردها برای تحقق شفافیت وجود دارند. برخی از شرایط واسطه‌ای و موانع موجود بر روی تحقق شفافیت از منظر قرآن کریم عبارت‌اند از گرایش به کتمان حقیقت، استثنائات شفافیت، ضعف در ایجاد ارتباط با مخاطب، اصل مصلحت و ...؛ اما نکته اصلی که در وجود بسیاری از افراد وجود دارد، گرایش به کتمان حقیقت است. مبارزه با این مسأله در آیات مختلف قرآن کریم مورد بحث قرار گرفته است. هر جا که حقیقتی کتمان شود، شفافیت ضربه خورده است و اگر کتمان حقیقت در جامعه‌ای اتفاق نیفتد، امر شفافیت به‌صورت بسیار جامع نمود پیدا خواهد کرد.

تبیین و آسان‌سازی مفاهیم (راهبردها)

بخش دیگر مدل نظام‌مند، شامل راهبردهایی است که می‌بایست انجام شود تا شفافیت که مقوله محوری است، محقق شود. راهبردها ناظر به کنش و اقدامات و جزء تجویزی مدل نظام‌مند برای تحقق شفافیت در جامعه اسلامی هستند. راهبردهای شناسایی‌شده برای تحقق شفافیت از منظر

قرآن کریم عبارت‌اند از فراخوان مناظره، محاجه، مسابقه و اعلام نظر عمومی، تبیین و آسان‌سازی مفاهیم، ترسیم چشم‌انداز و تصویرسازی، محرمانگی و طبقه‌بندی اطلاعات، طبقه‌بندی مخاطبین شفافیت و ... که جمعاً شامل ۱۳ راهبرد می‌شوند. تحقق و اجرایی‌سازی این راهبردها باعث ریل‌گذاری صحیح و درست برای تحقق شفافیت خواهد شد؛ اما به‌نظر، تبیین و آسان‌سازی مفاهیم در نشر و نفوذ شفافیت بین تمامی اقشار جامعه مسلمین امری مهم و اساسی است. در آیات متعدد بیان شده است که انبیا به زبان قوم خودشان با مردمان‌شان صحبت و آن‌ها را به دین حق دعوت کنند و این نیز دلیلی بر به‌کارگیری تبیین و آسان‌سازی مفاهیم برای شفافیت عقاید حق است. حال این مسأله را می‌توان به تمامی شئون جامعه نیز تسری داد.

هدایت و رشد جامعه (پیامد)

در پایان نیز پیامدهایی حاصل خواهد شد که نتیجه کارکرد درست الگوی نظام‌مند شفافیت در جامعه اسلامی است. به‌عبارت‌دیگر پیامدها، خروجی‌های حاصل از به‌کارگیری راهبردها می‌باشند. قرآن کریم پیامدها و نتایج حاصل از شفافیت در جامعه اسلامی را مفاهیمی مانند اعتماد، رفع تقلب، نفاق و تخلف، جلوگیری از آمیخته‌شدن حق و باطل، اندیشه‌ورزی و تفکر، غفلت زدایی و ... می‌داند. آن مفهومی که ماهیت اصلی را در پیامدها دارد، مسأله هدایت و رشد جامعه اسلامی است که هدف از نزول قرآن کریم نیز همین امر بوده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

شفافیت یکی از مفاهیم و موضوعات جدیدی است که مفهوم آن به‌صورت کامل‌تر و دقیق‌تر در منابع دینی و به‌خصوص قرآن کریم مورد توجه قرار گرفته است. در قرآن کریم، واژه شفافیت معادل صداقت و حقیقت و حق‌گویی است و به‌عبارتی تنها نگاه کارکردی و ابزاری به این مفهوم نیست، بلکه نگاهی جوهری و ارزشی به آن وجود دارد. وجه افتراق اصلی پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌هایی که در این حوزه تا به حال انجام شده است، در پرداختن به مفهوم شفافیت به‌صورت عام و هم‌چنین مراجعه خاص به قرآن کریم در

رابطه با این موضوع است. به عبارتی اکثر پژوهش‌هایی که تا به حال در رابطه با شفافیت انجام شده‌اند، این مفهوم را در بستر حکمرانی و مسائل حکومتی بررسی کرده‌اند؛ در صورتی که مقاله حاضر مفهوم شفافیت را به صورت عام و در مواجهه با قرآن کریم بررسی کرده است. در نتیجه هدف پژوهش حاضر، فهم شفافیت از منظر قرآن کریم و ارائه الگوی شفافیت از منظر قرآن کریم است. برای دستیابی به این هدف ابتدا پس از مرور ادبیات و تدقیق مفهوم شفافیت در ادبیات علمی روز دنیا و تجربیات دیگر کشورها و نهادهای بین‌المللی، ابعاد متنوع مفهوم شفافیت تبیین شد. در مرحله بعد با محوریت قراردادادن قرآن کریم به عنوان منبع اصلی تحقیق، تمامی آیاتی که به صورت مستقیم و غیرمستقیم مرتبط با شفافیت بودند، استخراج شدند. در گام سوم با بهره‌گیری از روش تحقیق داده‌بنیاد و رویکرد نظام‌مند استراوس و کوربین، مضامین و مفاهیم مستخرج از آیات قرآن کریم که مرتبط با شفافیت بود، در قالب الگوی نظام‌مند شفافیت ارائه شد. سؤالاتی که پژوهش حاضر برای دستیابی به الگوی شفافیت به دنبال پاسخ‌گویی به آن‌ها بود، عبارتند از شفافیت از منظر قرآن کریم چیست؟ شاخصه‌های کلیدی مرتبط با مفهوم شفافیت از منظر قرآن کریم کدام است؟ الگوی شفافیت از منظر قرآن کریم کدام است؟ در این راستا با محوریت قراردادادن قرآن کریم به عنوان منبع اصلی تحقیق و بهره‌گیری از روش تحقیق داده‌بنیاد، الگوی نظام‌مند شفافیت ارائه شده که شامل بخش‌هایی هم‌چون شرایط علی و زمینه‌ای، مداخله‌گر، مقوله محوری، راهبردی و پیامدها است.

براساس آیات قرآن کریم، شفافیت بایستی توأم با شاخص‌هایی علی هم‌چون فعل صحیح، جامع‌نگری، شبهه‌زدایی و تردید‌زدایی، هم‌گرایی اصول و قوانین، بستر نقد، بحث و مناظره، تصویرسازی مناسب و واقعی، روشن‌گری و ترسیم چشم‌انداز و ... باشد. این شرایط به نوعی اصل و اساس در خصوص مفهوم شفافیت را شکل می‌دهند. برخی از شاخص‌ها و مؤلفه‌ها نیز هستند که بسترها و زیرساخت‌های لازم برای تحقق شفافیت صحیح را فراهم می‌کنند و تحت عنوان شرایط زمینه‌ساز معرفی شدند که برخی از مهم‌ترین آن‌ها شامل مردمی و عمومی‌شدن، طراحی سیستم هوشمند نقد و انتقاد، ایجاد زمینه‌های نظارتی، مستندسازی و دسترسی به اطلاعات، فضای شفاف برای اهل فکر و اندیشه، ایجاد بسترهای محرمانگی و ... است.

قسمت دیگر الگوی معرفی شده، شامل راهبردها یا کنشها و تعاملات است که منجر به تحقق شفافیت می‌شوند. تشویق به شهادت حق، تعیین جریمه و مجازات، ثبت سوابق و شواهد، تبیین هزینه‌های شفاف نبودن، افشاگری و رسوایی گناه کاران، طبقه‌بندی مخاطبین شفافیت و ... از جمله راهبردهایی هستند که در سطور پیشین معرفی و تشریح شدند. شرایط مداخله‌گر یا موانع جزئی دیگر از الگوی شفافیت هستند که مهم‌ترین آنها عبارتند از گرایش به کتمان حقیقت، استثنائات شفافیت، اصل مصلحت در شفافیت، مانعیت حدس، گمان و ابهام و ... بخش آخر مدل نیز شامل پیامدهای شفافیت است. از منظر قرآن کریم پیامدهای شفافیت تنها ناظر به پیامدهای اقتصادی و کارکردی نیست، بلکه برخی از مهم‌ترین پیامدهای شفافیت در سطح جامعه و حکومت اسلامی عبارتند از اعتماد، رفع تقلب، نفاق و تخلف، جلوگیری از آمیخته شدن حق و باطل، اندیشه‌ورزی، تفکر و ...

با توجه به نتایج حاصل از پژوهش حاضر، به نظر پیشنهادهای پژوهشی ذیل می‌توانند مکمل پژوهش حاضر بوده و به افزایش غنای این حوزه پژوهشی کمک کنند:

- پژوهش حاضر قرآن کریم را به عنوان منبع اصلی مورد بررسی قرار داد. به منظور تکمیل پژوهش حاضر، لازم است پژوهش‌های دیگری با محوریت سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله وسلم) و اهل بیت (علیهم السلام) با تأکید بر سنت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) و امیرالمومنین (علیه السلام) که صاحبان و متولیان حکومت بوده‌اند، صورت گیرد.
- پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد نظام‌مند استراوس و کوربین انجام شد که براساس قالب مشخص است. لازم است که پژوهش‌های دیگری با رویکرد کیفی و اکتشافی و با دیگر رویکردهای کیفی که رویش نظریه اصیل در آنها معتبرتر است، صورت گیرد.
- شناسایی مؤلفه‌های تقویت‌کننده اعتماد مردم به حکومت و ایجاد مدل‌های پیاده‌سازی آنها.

فهرست منابع

- ضمیری، عبدالحسین؛ نصیری‌حامد، رضا (۱۳۸۹)، حکمرانی مطلوب و نقش شفافیت در تحقق آن، *مجله پژوهش‌نامه*، شماره ۵۲، صص ۱۷۳-۲۲۴.
- بازرگان، عباس (۱۳۸۷)، *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری*، تهران: انتشارات نشر دیدار.
- زندیه، حسن؛ سروی، سالار (۱۳۹۲)، شفافیت اسنادی و حق دسترسی آزاد به اطلاعات، *فصل‌نامه گنجینه اسناد*، سال بیست و سوم، دفتر اول، صص ۱۱۶-۱۳۴.
- ساریخانی، عادل؛ اکرمی‌سراب، روح‌الله (۱۳۹۲)، کارکردهای پیش‌گیرانه شفافیت در سیاست جنایی، *فصل‌نامه حقوقی دادگستری*، شماره ۸۲، صص ۱۰۳-۱۳۱.
- سعید، پدرام؛ رحمانی‌زاده دهکردی، حمیدرضا (۱۳۸۱)، شفاف‌سازی و پاسخ‌گویی در نهادهای رسمی، *مجلس و راهبرد*، شماره ۳۶، صص ۸۵-۹۶.
- ناعمه، حسن (۱۳۹۰)، شفافیت و مبارزه با فساد در انعقاد قراردادهای اداری ایران، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره ۴، صص ۹-۳۶.
- انواری رستمی، علی‌اصغر؛ حاجیان، نجمه؛ آذر، عادل (۱۳۹۳)، مقایسه تطبیقی جامعیت شاخص‌های اندازه‌گیری شفافیت اطلاعاتی و سطح افشای اطلاعات در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته، *فصل‌نامه پژوهش‌های تجربی حسابداری*، سال چهارم، شماره ۱۴، صص ۱۴۳-۱۶۵.
- داوودی، پرویز؛ رجایی، محمدکاظم؛ کاظمی، مصطفی (۱۳۹۹)، *صداقت در مقایسه با شفافیت در بازار اسلامی*، مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت دبیرخانه حوزوی.
- دژاکام، علی؛ مرندی، سیدمحمدرضا (۱۳۹۴)، *شاخص‌های حاکمیت آرمایی در اندیشه و عمل علی (علیه‌السلام) با رویکرد مردم‌سالاری دینی* (مجموعه مقالات سومین همایش ملی نظریه‌پردازی مردم‌سالاری دینی)، قم: پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی، ۲۷۴-۲۸۷.
- حساس‌یگانه، یحیی؛ خیراللهی، مرشید (۱۳۸۷)، *حاکمیت شرکتی و شفافیت*، *مجله حسابداری*، شماره ۲۰۳، صص ۷۴-۸۰.
- حساس‌یگانه، یحیی؛ نادی قمی، ولی (۱۳۸۵)، *نقش شفافیت در اثربخشی حاکمیت شرکتی*، *مجله حسابداری*، شماره ۱۷۹، صص ۳۲-۳۷.

- صفری، حسین؛ فاقعی شهربابکی، مریم‌السادات (۱۳۹۴)، معرفی رویکرد مالی گراندد تسوری، کنفرانس سالانه رویکردهای نوین پژوهشی در علوم انسانی.
- یزدانی زنور، هرمز (۱۳۸۸)، بررسی نقش شفافیت در تحقق حکمرانی مطلوب، فصل‌نامه حقوق عمومی، شماره ۵، ص ۴۹-۷۰.
- Berge, T. I. (2000). Public awareness, information sources and evaluation of oral implant treatment in Norway. **Clinical Oral Implants Research**, 11, 5, 401-408.
- Creswell, J. W. (2005). **Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research** (2nd edition). Boston: Pearson Publication
- Berle AA, Means GC. (1932). The modern corporation and private property. New York: **Macmillan. Bertrand M.** (2009). CEOs. *Ann. Rev. Econ.* 1:121-49
- Jensen MC, Murphy KJ. (1990). CEO incentives: it's not how much, but how. **Harvard Bus. Rev.** 68(3):138-53
- Hall B, Liebman J. (1998). Are CEOs really paid like bureaucrats? **Q. J. Econ.** 113(3):653-91
- Levitt, A. (1998). "The Importance of High-Quality Accounting Standards." *Accounting*
- Lindstedt, Catharina; Naurin, Daniel; Transparency Against Corruption, (2006). Retrieved may 5, (2012), from http://www.qog.pol.gu.se/digitalAssets/1358/1358046_transparency-against-corruption-accepted-version_.pdf
- Twomey, P. M. (1996). **Freedom of expression for commercial actors**. The European Union and Human Rights / Edited by Nanette A. Neuwahl and Allan Rosas.
- Oliver, R. W. (2004). **What is transparency?**. New York: McGraw-Hill.
- Karl-Heinz Brodbeck.(2004).TRANSPARENZ ALS ETHISCHERWERT; **Paper for the SecondFinance & EthicsCongress**, P 64.
- Schauer, F. (2011). Transparency in three dimensions. **University of Illinois Law Review**, 2011, 4, 1339-1358.
- Florini, Ann. (2002). Increasing Transparency in Government, **International Journal on World Peace** 19: 3, 3-37
- Armstrong, E. (2005). **Integrity, transparency and accountability in public administration: recent trends, regional and international developments and emerging issues**, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, August 2005
- Mendel, T., & Unesco. (2008). **Freedom of information: A comparative legal survey**. Paris: UNESCO
- Relly, J.E., and M. Sabharwal. (2009). Perceptions of transparency of government policymaking: A cross-national study. **Government Information Quarterly** 26: 148S157

- Vishwanath T., D. Kaufmann. (1999). **Towards Transparency in Finance and Governance**, Working Papers of The World Bank
- Frankie Schram; (2012). **Transparency and Freedom of Information: A Complex Relation, Paper for the Transatlantic Conference on Transparency Research**, 2012. Retrieved June 13
- Florini A. M. (1998), **Does the Invisible Hand Need a Transparency Glove?** The Politics of Transparency.
- Walker M. (1995). Disclosure Policy, Information asymmetry, and liquidity in equity market. **Contemporary Accounting Research**, spring 801-827

تقديم نموذج منظم للشفافية مبني على آيات القرآن الكريم. نهج تنظير
البيانات التأسيسيةمحمد أمين بيلوان شريف^١ | أحمد ترابي^٢ | سيد يوسف كماليان محريزي^٣

الملخص

الشفافية هي إحدى القضايا الجديدة التي يتم التأكيد عليها كثيراً في الحكومات الحديثة ، وفي هذا الصدد ، فإن من الأمور المهمة التي يجب القيام بها في الجمهورية الإسلامية هو استخراج وفهم أبعاد وحدود الشفافية وتطبيقها في الإسلام. الحكومة من منظور المصادر الإسلامية. يهدف البحث الحالي إلى ترسيخ مفهوم ووظيفة الشفافية في مجال الحكم من خلال دراسة القرآن الكريم باعتباره أهم مصدر ديني ، باستخدام منهج نظرية البيانات ، وعلى وجه التحديد استخلاص منهج شتراوس وكوربين. من خلال دراسة القرآن الكريم بشكل كامل ، تم تحديد حوالي ٢٥٠ رمزاً مفتوحاً ومفهوماً أساسياً في البداية ، وفي الخطوة التالية ، تم تصنيفها على شكل ترميز مركزي وترميز انتقائي بناءً على نمط منهجي في فئات الظروف الخلفية ، السببية ، التدخل والاستراتيجيات والفئات المركزية: من خلال فحص وتعديل ١٧٦ رمزاً مفتوحاً ومفهوماً أساسياً ، تم تحديد ٥٧ رمزاً انتقائياً و ٥ رموز أساسية. أخيراً ، وجد أن البحث عن الحقيقة والصدق والإصلاح والبحث عن العدالة هي مفاهيم أساسية تتعلق بالشفافية ، كما أن عواقب الشفافية لا تقتصر على النتائج المادية ، ولكن الثقة والتوجيه والنمو والصدق هي عواقب مهمة للشفافية من منظور القرآن الكريم وجزء من أنموذج الشفافية.

الكلمات الرئيسية: القرآن الكريم ، الشفافية ، نظرية قاعدة البيانات ، أسلوب البحث الموضوعي ، الإدارة الإسلامية.

١

المجلد ٣٠

ربيع ١٤٤٣

ورقة البحث

الواردة:

٢٩ جمادى الأولى ١٤٤٣

المقبولة:

١٢ شوال ١٤٤٣

صص: ٢١٣-١٦٧

ISSN: 2251-6980
E-ISSN: 2645-5234

DOR: 20.1001.1.22516980.1401.30.1.4.3

١. المؤلف المسؤول: أستاذ مساعد ، قسم الإدارة ، كلية الإدارة والتخطيط ، جامعة الإمام الحسين (ع) ، طهران ، إيران. A.sharif@ut.ac.ir

٢. دكتوراه في إدارة الأعمال ، قسم السلوك والموارد ، جامعة العلامة الطباطبائي (ره) ، طهران ، إيران.

٣. شهادة ماجستير ، قسم الدراسات الإسلامية وإدارة الأعمال ، جامعة الإمام الصادق (ع) ، طهران ، إيران.